

A TANÚBIZONYÍTÁS RENDSZERE A KÖZÉPKORI MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Forráselemzés

VADÁSZ VIKTOR

PhD-hallgató; bíró, doktorandusz (PPKE JÁK)
a Pesti Központi Kerületi Bíróság büntetőbírája

A középkori büntetőeljárásról és általában a középkorról meglehetősen sötét kép él az emberekben: kínvallatásban elgyötört terhelték, a jogi garanciák és a jogorvoslati lehetőség teljes hiánya, vélelmezett bűnösség, kötött bizonyítási rendszer. Ilyen és ehhez hasonló fogalmak jutnak eszünkbe. Mégis, a sok száz éves oklevelek, régen élt actorok összegyűjtött munkái, de akár ezer éves törvényeink elolvasása is arra enged következtetni, hogy a középkor embere ugyancsak vágyott az igazságra, és a büntetőeljárás – a maihoz hasonlóan – az igazságosság és törvényesség kettős igényével lépett fel. *„Arra pedig, hogy az ítézés az igazság cselekvése legyen, háromféle dolog szükséges. Először, hogy az igazságra való hajlandóságból; másodsor, a bíró hatalmából és joghatóságából származzék; harmadsor, hogy az ész józan megfontolásának kifolyása legyen. Mert ha az ítézés akár az egyenes igazsággal ellenkezik, akár olyanoktól ered, akiknek ítélő hatalmuk nincsen; akár pedig a józan megfontolást nélkülözi, akkor nem helyes, hanem hibás és tiltott ítélésnek tartjuk.”*¹ Természetes, hogy nem lehet számon kérni a mai jogi garanciákat a középkori igazságszolgáltatáson, hiszen a társadalmi berendezkedés és az egész jogrendszer nagyban különbözött a polgári társadalmakban megismertektől. A kort ismerve magától értetődő, hogy egy szolgát nem ugyanúgy mér a büntetőjog, mint ahogy urát.

A büntetőjog és a büntetőeljárás jog lényegileg együtt fejlődik a társadalommal és az államisággal, korszakhatáraink is közel azonosak, legalábbis ez rajzolódik ki a képből, amit a Corpus Juris törvényei és a korabeli oklevelek mutatnak a középkor jogi életéből. Már az államiságunk kezdetén hoztak királyaink büntetőjogi és eljárásjogi

¹ WERBŐCZY ISTVÁN: *Tripartitum*. Előszó 14. cím (Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár. Magyar Mercurius. Budapest 2006. I. kötet 17.)

rendelkezéseket, majd az Árpád-ház kihalásával az egymást követő uralkodóházak sok külföldi mintát meghonosítottak hazánkban. A jogfejlődésre épp olyan döntő hatást gyakoroltak Mátyás törvényei, mint a török megszállás a 16–17. században, vagy akár a felvilágosodás. Anélkül, hogy *hic et nunc* lehetőség lenne ezen korszakok eljárásjogi leágazásainak részletes bemutatására, szeretnék ismertetni egy a bizonyítás szempontjából igen fontos jogintézményt, amely mind a mai napig tekintélyes szerepet tölt be a büntetőeljárásban: a tanúbizonyítást.

Ami általánosságban elmondható a korai középkori bizonyítási eljárásról az az, hogy merően formai jellegű volt. Célja nem az anyagi bizonyítás – azaz annak kiderítése, hogy valójában mi történt –, sokkal inkább a perbe hívtott személy vétkességének vagy ártatlanságának, személyes becsületességének bizonyítása. Ezt azért fontos már az elején leszögezni, mert így lesz érthető, miért nincsenek a bizonyítás eszközei szoros összefüggésben a vizsgált cselekménnyel. Az eskü és az istenítélet ugyanis nem azt hivatott bizonyítani, hogy mi történt a múltban – azaz elkövezték-e a bűncselekményt, és ha igen, ki tette –, hanem formai bizonyítással voltak hivatottak tisztázni vagy elbuktatni a perbe vont alperest. Mégis, már a középkorban sem önmagukban alkalmazták az ilyen jellegű bizonyítási eljárásokat, hanem előzetes tanúbizonyítás alapján. Ez az előzetes tanúbizonyítás mindazonáltal igen távol esik a mai értelemben vett tanúbizonyítástól.²

I. Az alaki tanúbizonyítás (*humanum testimonium*)

Az alaki tanúvallomás lényege, hogy a tanú az egyik fél oldalán és érdekében lép fel. Szerepe, hogy a fél állításait, szavahihetőségét megerősítse. A per végeztével a bíróság az egyik felet kötelezte arra, hogy esküvel bizonyítsa igazát, és ekkor az esküt rendszerint nem egyedül, hanem a bíró vagy az ellenfél által kiválasztott tanúkkal, mint eskütársakkal együtt tették le. Annak tehát, aki valamelyik fél mellett tanúskodott, fel kellett készülnie arra, hogy adott esetben akár esküt is kell tennie a fél mellett. Az Árpád-kori igazságszolgáltatásban az eskü még nem egy előzetes, az igazmondási kötelezettséggel kapcsolatos fogadalom volt, hanem mindig utólagos: állító, megerősítő eskü. A bizonyítási erő itt még magában a tanú személyében és az általa tett esküben rejtett, nem pedig a tanúk vallomásában. Ezért nevezik ezt a fajta bizonyítást alaki tanúbizonyításnak.

Egy tanú bizonyító erejénél sokat nyomott a latba rangja és előkelősége. A bizonyítás menete a következő volt: a tanúbizonyítást a bíróság mindig a felek (panasz és válasz) meghallgatása után rendelte el. A tanúkat a fél szemelte ki és vezette a bíróság, illetve a királyi curia előtt folyó perekben a hiteles hely elé. Ennek célja nem a tanú meghallgatása volt, hanem csupán legitimitásának – tanúskodási képességének – megállapítása. Mivel a tanúbizonyíték súlya nem a vallomás tartalmában állt, nem is kívántak meg tőlük igazmondásra tett ígéretet vagy fogadkozást, nem is tudakolták

² HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1899, 249–250.

tőlük tudomásuk alapját. A tanúk pusztán formálisan megismételték annak a félnek az állítását, akinek oldalán tanúskodtak. Régi magyar szokásjog szerint a fél tanúi közül csak hármat hallgattak meg egyénileg, a többiek csupán kézfelemeléssel és helyeslő kiáltással erősítették meg az elhangzottakat. Ez azért is indokolt volt, hiszen bűnesetek és hatalmaskodások esetén a tanúk sorából vett igen nagyszámú eskütárrsal találkozunk (40, 100, 140).³

A tanúk személyével kapcsolatban számos előírást és megkötést ismerünk. Szent István törvényeinek II. könyv 3. fejezete például így rendelkezett: „*Legyenek a tanúk és vádlók minden gyalázat feltja nélkül való feleséges és családos emberek, és minde- nestől fogván Krisztus követői. [...] Világi ember tanúságát papi rend ellen senki el ne fogadja. [...] És senki valakit a papok közül nyilvánosan vallatni ne bizakodjék, hanem csak az egyház előtt.*”⁴ Papok dolgában tehát csak az egyházi törvényszék ítéelkezhetett. Mindezekén túl voltak további megszorítások is. A II. dekrétum 19. fejezete úgy rendelkezik, hogy „*ezen ország népének a szolgálak és szolgálóleányok minden zaklatásától és vádaskodásától nyugta és maradása legyen, a királyi tanács végzése teljeséggel megtiltotta, hogy semmiféle vétek okáért valamely szolgaszemély vádallást és tanúságot az ő ura vagy asszonya ellen ne tehessen.*”⁵ Kivételt képezett ez alól a II. dekrétum 50. fejezete alapján az olyan szolgál, aki a „*király vagy ispán udvarán előljáróvá lesz*”, mert Szent István törvénye szerint „*hallgattassék meg az ő tanúságtétele az ispánok között [felmerült ügyekben]; szintúgy akkor is, ha valamely szolgál a maga urát, vagy vitéz a maga ispánját öli meg.*”⁶ Ezen törvényhely értelmezésekor nem csak a szoros értelemben vett királyi és ispáni udvart, hanem valamennyi királyi jószág vagy várjószág előljáróját is érteni kellett.⁷

A zsidók 1252-es kiváltságlevele értelmében zsidó elleni perben a keresztény tanúhoz zsidó tanúnak kellett csatalakoznia. Hasonló kiváltságot vívtak ki az erdélyi századok 1224-ben, illetve Korpona és Pozsony városa is: ellenük csak saját vagy hasonló szabadságjoggal rendelkező tanúkkal lehetett bizonyítani.⁸

Noha az alaki tanúvallomás esetén nem volt igazmondási eskü, a tanúvallomásnak – miként azt Angyal Pál is kifejti⁹ – már az Árpád-korban is nagy értéket tulajdonítottak. Erre utalnak azok a rendelkezések, amelyek azt hivatottak biztosítani, hogy a tanú vallomása igaz legyen. Kálmán I. dekrétumának 26. fejezete a következőképp rendelkezik: „*Parancsoljuk, hogy ha valaki tanúságra hivatik, és az ő vallomásával másnak az igazságát akarja megbizonyítani, ily okkal fogadják el annak tanúságtételét: elsőben is, ha meggyóna bűneit a papnak, azután, ha földje van azért, hogy a*

³ HAJNIK IMRE: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1881, 7–9.

⁴ Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár. Budapest: Magyar Mercurius. 2006. I. kötet 107.

⁵ Corpus Juris Hungarici I. kötet 108.

⁶ Corpus Juris Hungarici I. kötet 111.

⁷ ANGYAL PÁL: Szent István és a büntetőjog. *Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések Szent István számából*. Budapest: Attila nyomda részvénytársaság, 1938, 12–13.

⁸ HAJNIK (1899) i. m. 279.

⁹ ANGYAL PÁL: A büntetőjog fejlődése Kálmán uralkodása idejében. *Különlenyomat dr. Viski Illés József Emlékkönyvéből*. Budapest: Stephaneum Nyomda. 1942.

gyónás legyen zálog az igaz tanúságért, a birtok pedig a váltság a hazug tanú vétkéért.” A soron következő 27. fejezet pedig kimondja: „Senki ne merjen tanúságot tenni, csak ha meggyónja bűneit. [...] Akinek pedig a vallomása hamisnak találtatik, annak tanúságát el ne fogadják többé.”¹⁰ Kálmán I. dekrétumának 83. fejezete egyébiránt az alábbiak szerint rendelte büntetni a hamis tanúzást: „Ha valakit hamis tanúságtételről vádolnak, azaz, ha főbb falubeliek akár viszálykodás, akár gyűlölség okából vallják azt felőle, próbáltassék meg tüzes vassal; és ha megtisztul, a vádló bűnhődjék tíz pénzzel. [...] Ha pedig vétkes leend, javait megtartsa ugyan, de arcára keresztforma jegyet égessenek vassal, hogy senki el ne fogadja többé az ő tanúságát.”¹¹

Annak indokát, hogy miért halt ki az Árpád-kor végével az alaki tanúbizonyítás, és miért váltotta fel fokozatosan az anyagi, talán a társadalmi viszonyok megváltozásával magyarázhatjuk. Az alaki bizonyítás erős társadalmi kötődéseket feltételez, és olyan társadalmat, ahol az emberek a tanúzási kötelezettségüket erkölcsi kötelességnek fogták fel, így azt önként tették meg; úgy tűnik, az új társadalmi közegben rendkívül megnehezült a megfelelő számú tanú és eskütársak felmutatása. Az anyagi tanúbizonyítás megjelenése az Árpád-kor végére tehető, eleinte a várföldek és várjobbágyok hovatarozásának kérdésében, majd emberölések ügyében, végül 1298-tól még szélesebb körben.¹²

II. Az anyagi tanúbizonyítás (*inquisitio*)

Az anyagi tanúbizonyítás a következő lényeges kérdésekben különbözött az alaki tanúbizonyítástól:

- a tanúvallomás bizonyító erejét az adta, hogy a tanú miről számolt be;
- a tanút vallomástételi kötelezettség terhelte (ezért nevezik kihallgatását tanúvallatásnak);
- a tudományvételt nem a per folyamán rendelte el a bíró, hanem már a per megindítása előtt;
- a tanúkat nem a felek állították, hanem a bíró rendelte el;
- eredménye lehetett a félre kedvező, de akár kedvezőtlen is;
- megjelent a kihallgatás előtt.

Háromféle tudományvételt különböztetünk meg: egyszerű (*inquisitio simplex*), köztudományt (*communis inquisitio*) és bírósági közgyűlésen eszközölt tudományvételt (*inquisitio generalis*)

1. Az egyszerű tudományvétel

Az egyszerű tudományvételt vagy más néven egyoldalú inquisitiot mindig a kereset megalapítására kérték a bíróságtól. Ezt a bíróság egy szolgabíró vagy az egyik esküdt ülnök kiküldésével eszközölte. Erről számol be az 1298. évi 45. és 46. tcz. is, amely

¹⁰ Corpus Juris Hungarici I. kötet 124.

¹¹ Corpus Juris Hungarici I. kötet 128.

¹² HAJNIK (1899) i.m. 282–283, 285.

előírta, hogy „*ezt a király által e végre kirendelt egyénekkal rendelik végeztetni, kik magokkal a királyi pecsétet vigyék.*”¹³ A kiküldöttek eljárásukról jelentést tettek a bírói szék előtt.¹⁴

A felsőbb bírói székek elé tartozó perek során ahhoz, hogy a tudományvétel meg-ejthető legyen, parancslevélre – *litterae inquisitoriae* – volt szükség. Így szól erről Lajos király 1351. évből származó rendelkezése: „*Tanúvallatások máshogy nem történhetnek, hanem csak a király, a nádor vagy az udvarbíró levelei útján. [...] És annak a megyének vagy kerületnek a nemeseit egybe kell gyűjteni, és ezeknél kell nyilvánosan tudakozódni.*”¹⁵ Ezen parancslevél a megyéhez volt intézve, amelynek területén a tudakolandó esemény történt, és felszólítást tartalmazott, hogy a megye küldjön ki két egyént, akik a tudakolásuk eredményéről aztán jelentést tettek. Ilyen parancs intézhető volt hiteles helyekhez is, mint arról az 1435. évi X. törvény tanúskodik: „*A káptalanok és a konventek bizonyosságul kiküldött embereinek pedig minden egyes napra, amelyet hiteles bizonyosság tisztében úton töltenek [megfelelő díjazásban részesültek].*”¹⁶ A kiküldött hiteles emberek szemle, illetve kérdezősködés útján derítették ki a tényállást. A parancslevél meghagyta azt is, hogy ezt nyilvánosan vagy titkosan teljesítsék, esetleg azt is meghatározta, milyen állású személyeket vagy pl. kifejezetten szomszédokat, nemzetségbelieket vallassanak.¹⁷

Már a korai középkorban megvolt arra lehetőség, hogy a tanúvallomással szemben utóbb kifogással lehessen élni, pl. annak okán, hogy részrehajlóan, vagy a bírói meghagyást figyelmen kívül hagyva hajtották végre, vagy netán amiatt, hogy csak az érdekelt személy ellenségeit hallgatták meg. A kihallgatásnak egyébként nem voltak általános formális kötöttségei, eltekintve attól, hogy az előzetes igazmondásra szóló esküt itt már megkövetelték.¹⁸ A tanúzási kötelezettség alól kivételt egyedül a gyónási titok jelentett, miként erről a pécsi káptalan is tudósított Fülöp által Konrád ispán ellen elkövetett hatalmaskodások ügyében 1296-ból.¹⁹ A jelentés részletes szabályairól az 1486. évi 10. tcz. számol be. „*...minden káptalani és konventi helyen a kánokok és szerzetesek [...] amidőn pedig [...] valamely perbehívás vagy tanúvallatás foganatosítására avagy akármely más dologban küldik ki: a tanúvallatást a királyi emberrel, kinek becsületesnek és lelkiismeretesnek és jómódú birtokosnak kell lennie, külön-külön kell megejteniük úgy a nemesekre, mint a nem nemesekre és mindenkire nézve, akit megkaphatnak. [...] A vallatás előtt azonban köteles a bizonyosság ezektől a legszigorúbb esküt kivenni, hogy amit tőlük kérdezni fog, arra nézve híven és igazán fognak vallani. [...] Azután pedig azt, hogy hová valók, és ha nem nemesek, hogy kinek a jobbágyai, és hogy milyen állapotúak, név szerint; továbbá azt is, amit a nyomozás alatt levő dologról mindegyikük saját tudása gyanánt vallani fog, vagyis az*

¹³ HAJNIK (1899) i.m.287. i. m. Kovachich: Syll.

¹⁴ HAJNIK (1881) i. m. 14–15.

¹⁵ Corpus Juris Hungarici I. kötet 143.

¹⁶ Corpus Juris Hungarici I. kötet 165.

¹⁷ HAJNIK (1899) i. m. 287–289.

¹⁸ HAJNIK (1899) i.m. 290–291.

¹⁹ Hazai Oklevéltár. Budapest, 1879. I. kötet 152.

*egyesek tanúságtételét szóról-szóra köteles és tartozik följegyezni. [...] Akikre nézve pedig kiderül, hogy ezt a rendelést áthágták, azok mint hitszegők és hamisítók, mint a közjónak és közizagságnak árulóí legott javadalmaikat veszítsék; és egyházi főnökeik ezeket mások részére kötelesek adományozni és amazoknak semmiképpen meg nem kegyelmezhetnek.*²⁰ A vizsgálat befejeztével a kiküldöttek az illetékes hely vagy megye előtt jelentést tettek, ami alapján tudósító levelet készítettek. Ebbe már rendszerint csak az került bele, hogy a vizsgálat tárgyává tett panasz vagy állítás valódinak találatott-e, vagy sem. Az egyszerű tudományvételt egy ügyben több alkalommal is megismételték, rendszerint háromszor. Egyet a megye végzett, kettőt pedig királyi emberek végeztek más-más hiteles helynek bizonyossága mellett. Ennek célja egyrészt a nagyobb bizonyosság volt – így ugyanazon személyt több oldalról is megkérdezték, vagy több embernél is tudakolódtak – másrésztől a bizonyítási erő szempontjából komoly jelentőséggel bírt: a három egybehangzó egyszerű tudományvételt egyenértékű volt a régi alaki tanúvallomással (*humanum testimonium*).²¹

Az egyszerű tudományvétel még csupán a panasz megalapozására szolgált, amelynek erőssége az inquisitóiók számával növekedett. Amennyiben a vádló állításai ilyen módon előzetes megerősítést nyertek, a vádlott ártatlanságát a régi szabályok szerint bajvívással vagy tisztító esküvel bizonyíthatta.

2. A köztudományvétel

A 14. századtól azonban egyre elterjedtebb, és a század közepétől már általános volt, hogy a jogvita eldöntését tanúk és ellentanúk állításával segítsék elő. Ezt káptalani és bírósági személyek eszközölték, amelynek eredményét *köztudománynak*, más néven *közös tanúvallatásnak* nevezték.²² Ezt Werbőczy a következőképp fogalmazza meg: *„Tudnunk kell továbbá, hogy a közös tanúvallatás nem egyéb, mint a peres felek bíró előtt tett szóváltásaiból származó kétségnek határozott tisztázása tanúk vallomása alapján.*”²³ A közös tanúvallatás eleinte azért nem fordult elő nagyobb számban, mivel ezt a bíróság csak a felek közös kérelmére rendelte el. Az alperes érdekelt lehetett a tanúbizonyításban, mert amennyiben ártatlanságát tanúkkal tudta bizonyítani, könynyíthette magának a később leteendő esküt (tudniillik így kevesebb eskütársra volt szüksége), ugyanakkor adott esetben a vádlónak is érdeke lehetett a közös tanúvallatás, hiszen ezzel nehezíthette az esküt letevő ellenfele helyzetét.²⁴

A közös inquisitóiók ugyancsak paranccsal rendelték el. Büntetőperekben a vizsgálat mindig a helyszínen folyt a parancslevélben kitűzött napon, a felek vagy meghatalmazottjaik jelenlétében. Mindazonáltal bármelyik fél távolmaradása esetén ugyanúgy mindkét fél javára megtartották a bizonyítás felvételét. A tanúkat a felek hívták vagy vezették a tanúzás helyszínére, ekkor még önkéntes alapon. A tanúkat megeskették

²⁰ Corpus Juris Hungarici I. kötet 201.

²¹ HAJNIK (1899) i. m. 292.

²² HAJNIK (1881) i. m. 22.

²³ WERBŐCZY: *Tripartitum*. Második rész 27. cím

²⁴ HAJNIK (1881) i. m. 23–24.

igazmondásra – Zsigmond korától kezdve a korabeli okmányok tanúsága szerint a feszület megérintésével –, majd előbb a felperes tanúit, utána pedig az alperes ellentanúit hallgatták meg. Tisztázni tartoztak azt is, hogy a tanúk a vallomást hallomás alapján (*ex auditu*) vagy tudomás alapján (*ex scitu*) teszik. A tanúk ugyan egyenként tettek vallomást, de elegendő volt az is, ha a később meghallgatottak a korábban vallott tanúk által elmondottakhoz csatlakoztak. Ebből következtethetünk arra, hogy rendszert nyíltan, azaz egymás jelenlétében hallgatták ki a tanúkat. Az inquisitio nyilvánosságára utal az a fennmaradt tudósító levél is, amelyben az egyik fél arra hivatkozott, hogy vannak még házában olyan személyek, akik készek tanúvallomást tenni, de féltelmükben nem mernek előjönni, ezért őket ott kellene meghallgatni; kérelmét, mint szabályellenest megtagadták.²⁵

A közös tanúvallatásról készült tudósító levél az egyszerű tanúvallatás tudósító leveleihez képest sokkal részletesebben rögzítette az elhangzottakat. Nemcsak a tanúk nevét, de sokszor birtokaikat is felsorolta, továbbá azt is részletezte, hogy szomszédok, községbeliek vagy megyebeliek, nemesek-e vagy sem, tudomásból vagy hallomásból vallottak, sőt néha idéztek egyes vallomásokból is. A tudósító levelet nyolcadnapra kellett bemutatni a per eldöntésére illetékes bíróságnak, ahol mindkét fél megjelent és kifogásait előadhatta (pl. vitathatták a tanú korát; érdekelttségét; azon minőségét, amelyben tanúskodott). Természetesen a kifogást előterjesztő a kifogását tartozott alátámasztani. Ezt követően kellett mérlegelni a bírónak a vallomásokat, és odaítélni az esküt az egyik félnek, vagy bajvívást kellett rendelnie.²⁶

A közös tanúvallomás alapján készült tudósító levélbe „*a káptalannak és konventnek a tanúk vezeték- és keresztnévét és azt, hogy melyikük volt szomszéd és melyik határos vagy egy megyében lakó, mindig be kell írni: és ezt kétféle okból. [...] Először, mivel két vagy három szomszéd és határos tanúbizonyosági a törvény előtt többet ér és nyom, mint az egy megyében lakó húsz nemesé, minthogy közelségüknél fogva az ügy érdeméről és a történt dolog rendjéről sokkal igazabb és jobb tudomásuk lehet, semmint az ez megyében lakó nemeseknek. [...] Másodszor, hogy a tanúk nevének és tanúságtételének előadása és feljegyzése által a peres felek bármelyike a neki szükséges kifogásokat akár hamis esküvéssre, gonosz tanúskodásra, akár becstelenségre vagy az életkorra nézve azok ellen, akik ellen akarja és méltán teheti, megtehesse és ellenvettesse.*”²⁷ A közös tanúvallatásra pusztán egyszer volt lehetőség, noha – amint arra Werbőczy is utal – „*némelyek különféle keresett ellenvetésekkel és színek alatt gyakran fáradoznak azon, hogy ez [ismét] megtörténjék*”²⁸

A Hármaskönyv részletes iránymutatást adott arra is, miként kellett a bírónak mérlegelni a tanúvallomásokat: „*Hogy pedig minden közös tanúvallatás helyesen és törvényes módon mehessen végbe, öt feltételt kell szem előtt tartanunk, úgymint a szabadságot, az életkort, a módot, az állapotot és a hitletételt. [...] mindenik tanú szabadon és félelem nélkül, önként és nem erőszakos kényszer alatt, hanem csupán törvényes*

²⁵ HAJNIK (1881) i. m. 25–27.

²⁶ HAJNIK (1881) i. m. 28.

²⁷ WERBŐCZY: *Tripartitum*. Második rész 29. cím

²⁸ WERBŐCZY: *Tripartitum*. Második rész 31. cím

megkérdésre tegyen bizonyosságot a valóságra nézve, nehogy az igazság a fegyver között elnémulni lássék. [...] a tanú olyan életkorban legyen, amelynél fogva a történet dolgok, amelyekre nézve kihallgatják, emlékezetében legyenek, és azokra visszaemlékezzenek. A közös tanúvallatásokról tett jelentések során olvastam ugyanis, sőt nem csak olvastam, hanem láttam, hogy sokan, kiket ajándékkal vagy kedvezéssel megvesztegettek, alig voltak tizenhat vagy legföljebb húsz évesek, és mégis tudásképpen mintegy huszonöt évvel azelőtt elkövetett és véghez vitt dolgokra nézve olyan állhatatosan tettek vallomást és bizonyosságot, mintha azoknál jelen voltak volna. És mivel a közös tanúvallomásoknál szereplő tanukat nem szokták személyesen az ország rendes bírának színe elé vinni és állítani, hanem az ilyen tanúk kihallgatása csupán az e célra kiküldött királyi vagy nádori és káptalani meg konventi emberek által szokott történni, azért ezeknek kötelességük úgy a tanúk életkorára, mint a történet dolgok idejére szorgosan ügyelni, és arról igaz jelentést tenni. [...] Harmadszor szükséges az a mód, hogy a tanú a véghezvitt dolognak, amelyre nézve kérdezik, módja felől nyilván és világosan tegyen vallomást: vajon magát a dolgot és az ügy érdemét tudomásból vagy hallomásból ismeri-e, vagy talán annak szájából hallotta-e a szóban forgó cselekmény lefolyását, aki ezt elkövette? Mert pusztá hallomásnak nem szokás és nem kell helyet adni. [...] Negyedszer: szem előtt kell tartanunk a tanúk állapotát, vajon tudniillik nemes avagy paraszt tesz-e az igazságról tanúbizonyosságot? Mert a paraszt tanúságtétele [...] nemes személy ellenében mit sem ér; hanem ha netalán a bíró, így kívánván azt az ügy érdeme, világos szavakban rendelné el és hagyná meg, hogy nemeseket és nem nemeseket egyaránt hallgassanak ki. Ezt azonban ritkán és csak a felek akarására és beleegyezésével szokták megtenni és megengedni. Mert a paraszt és a közrendű embereket úgy ajándékkal, mint ijesztéssel sokkal könnyebb és hamarább lehet az igazság ösvényéről eltántorítani, semmint a nemeseket. Különben is illetlennek és helytelennek látszik, hogy a nemes mint följobbvalót valami alábbvalónak, tudniillik parasztnak a tanúbizonyossága alapján kellésék fejvesztésre ítélni vagy másképp elmarasztalni, amint erre nézve országunk régi és törvényerőre emelkedett szokását majdnem minden bíró és ügyvéd ismeri és nyilván tudja. [...] Ötödször és utoljára megkívántató a közös tanúvallatás eszközzésére a hitletétel. [...] Szükséges tehát, hogy minden tanú, mielőtt vallana, hitet tegyen aziránt, hogy ő minden félelmet, gyűlölséget, kedvezést, szeretetet és a perlekedőtől eredő jutalmat távol tartva és félretéve a valóságot el nem titkolja, a hamisságot nem igazolja, az igazságot meg nem hamisítja, hanem a dolgot, melyre nézve kihallgatják, úgy amint előtte ismeretes és tudva van, igazán fogja előadni.”²⁹

A tanúvallatás intézménye Mátyás király idejében gyökeres átalakításra került; 1486-tól kezdve az egyszerű és a közös tanúvallomás szabályai egyaránt lényeges változásokon mentek át. Az 1486. évi 14. tcz. úgy rendelkezett, hogy „valahányszor az ilyen tanúvallatásnak szüksége fölmerül, azt mind a két fél az illető vármegye törvényszékén egy napon vitesse végbe. [...] a káptalan vagy konvent bizonyossága és a királyi emberek mind a két fél részére ugyanazok s ne különbözőek legyenek. [...] az egyes tanúkat külön-külön kell megesketniük, s az ügyre nézve, melyet ki akarnak deríteni, külön kell kikérdeznüök és kihallgatniuk. [...] a peres feleknek az ilyen vizsgálat vagy

²⁹ WERBÓCZY: *Tripartitum*. Második rész 27–28. cím

*tanúvallatás alatt nem szabad jelen lenniük, hanem a királyi, káptalanbeli vagy konventbeli emberek zárják őket ki [...]. A hamis esküvőket, becstelenekeket pedig és azokat, akik tisztességüket és emberiségüket veszítették; ezen kívül a nem nemeseket, még ha birtokosok lennének is, akiket a királyi felség nem nemesített, nem kell ilyen tanúságtételre elfogadni és bocsátani.*³⁰

A leglényegesebb változás e körben, hogy ha „a tanúvallatásokról szóló jelentésből kiténik, hogy a panaszok a valóságnak megfelelnek, nem az alperes fogja magát tisztázni, mint ez eddig szokásban volt, hanem a felperesnek kell a maga keresetét saját és a dolog mivoltához meg a bíró határozatához képest több-kevesebb eskütársának esküjével támogatni és erősíteni.” Hatalmaskodások – úgymint nemesek házainak megrohanása, birtokok elfoglalása, nemesek igaz ok nélkül való letartóztatása, nemesek megsebesítése, megverése vagy megölése – ügyében „ha az alperes a tanúvallatást elfogadni vonakodnék, akkor a felperes [...] keresetének nagyobb igazolása végett ellenfelének fejére tartozik esküdni. Ha pedig a per a felek akaratával [...] közös tanúvallatás útján fog eldöntés alá kerülni, és ama tanúvallatás tisztán és föltétlenül a felperes javára fog kiütni, akkor a felperes részére kell ítéletet hozni. De ha a felmutatott tanúvallomások nem egyezők, akkor a bíró a tanúk vallomásai alapján határozza meg, hogy [...] a felperesnek vagy az alperesnek kellessék megesküdnié.”³¹

Korabeli okmányok³² szerint Mátyás király és a Jagellók korában a tanúkat már egyértelmű tanúzási kötelezettség terhelte, amelyet parancslevél kiállításával igazoltak. Werbőczy Hármaskönyve a tanúzási kötelezettséget az alábbiakkal magyarázza „S nehogy valaki, akit netalán a másik fél kedvezéssel elcsábított vagy ajándékkal megvesztegetett avagy félelemben ejtett, vagy akit belső gyűlölség ösztönöz, az ilyen bizonyágtétel és igazmondás elől kitérhessen és kibújhassék: azért, ha annak a vármegyének ispánját vagy alispánját, ahol a tanúvallatás történik és végbemegy, úgy közönséges végzeményünk erejénél fogva, mint régi és hosszú idő óta gyakorlatban levő szokásunk értelmében a rendes bírónak ez iránt kelt ítélő vagy más, csakhogy meghagyásképpen szóló levele által megkeresik, teljes hatalmában áll ugyanazon vármegyén minden nemesét ama bizonyágtétel és közös tanúvallatás eszközzése végett, tizenhat nehéz márka bírság alatt [...] összehívni és egybegyűjteni.”³³

A kúriával ellentétben a vármegyék és a városok előtt folyamatban lévő perekben a tanúkat nem a hiteles helyek elé állították kihallgatás végett, hanem közvetlenül a bíróság elé, de minden bizonnyal a kúriához hasonlóan a vármegyei bíróság is csak előzetes bizonyításként használta a tanúkat. Egyes források viszont arra utalnak, hogy a városi jogéletben a tanúvallomás hamar önálló bizonyítássá emelkedhetett. A tanúkat rendszerint a felek állították a városi bíróság elé, azonban, ha vonakodtak önként megjelenni, bírság terhe mellett a bíróság idézte őket. Városi polgár ellen tanúságot csak városbeli vagy hasonló városi szabadságot élvező polgár tehetett. Több városi jog – pl. a budai és pesti is – elfogadta a nők tanúságát is, más városi jogok ezt kifejezetten

³⁰ Corpus Juris Hungarici I. kötet 202.

³¹ Corpus Juris Hungarici I. kötet 202.

³² Pl. 1518-ból: Hazai Okmánytár. Győr, 1873. V. kötet 420.

³³ WERBŐCZY: *Tripartitum*. Második rész 28. cím

megtiltották.³⁴ A városi jog szerint a tanúkat hit alatt kérdezték ki, kivéve a városi tisztviselőket, akik esküjükre hivatkoztak. Két vagy három tanú vallomása a budai jog szerint elegendő volt az ítéleti bizonyossághoz.³⁵

3. A közgyűlésen és kikiáltott közgyűlésen vett tudományszerzés

A tanúbizonyítás úgy is foganatosítható volt, hogy a kiküldött hiteles személyek a nádori közgyűlésre egybesereglett megyebelieknél nyomoztak, ettől azonban meg kell különböztetni a bírósági közgyűlésen való tudományszerzést, mivel ez nemcsak hogy a közgyűlésre megjelent megyebeliek között, hanem a gyűlés keretében ment végbe. A vallomást ez esetben nem egyének, hanem maga a közgyűlés, illetve a jelenlévő megyei hatóság nyújtotta. Egyes esetekben a király parancslevélben írta elő, hogy valamit a közgyűlés vizsgáljon ki, de rendszerint erre a közgyűlés résztvevőinek szóban előadott kérelme alapján került sor. Tudniillik bárki előadhatta ügyét, és kérhette, hogy az alispán, a szolgabírák és a gyűlésen választott esküdtek végezzék el a kihallgatást, vagy kérdezzék meg az egybegyűlt nemesi közösséget, állítva, hogy ezek a felhozott ügyről határozottan tudnak. Miután a nádor vagy a gyűlést vezető főúr háromszor ünnepélyesen felhívást intézett hozzájuk, a nemesi közgyűlés előzetes tanácskozást követően egybehangozóan, testületileg kijelentette, hogy megerősítik vagy tagadják a kérelmező állítását. A nádorispán erről bizonyásglevelet állított ki. Amennyiben a testületben nem született megegyezés, az ügy elintézetlen maradt. Az ilyen módon felvett esküdszéki bizonyítás nyilvános gonosztevők elítélésére például teljesen alkalmas volt, de magánfelek jogvitáiban az alperes hozzájárulása nélkül csak egyszerű inquisitio vagy köztudomány erejével bírhatott.³⁶

A kikiáltott közgyűléseken vett tudományvétel Nagy Lajos király idejében jelent meg, majd Zsigmond király idejében terjedt el. Ez a jogintézmény feltehetően azzal függ össze, hogy a nádori közgyűlések mind ritkábbá váltak Zsigmond idejében, ám a hatalmaskodások és birtokviták könnyebb bizonyítása végett szükségessé vált, hogy a megyét pusztán a tudományvétel céljából egy külön közgyűlésre hívják össze. Erre a nádori közgyűléshez hasonlóan közkiáltással – proclamatióval – hívták össze a megye lakóit, innen ered a tudományvétel latin elnevezése: *inquisitio per modum proclamatatae congregationis*. A magyar perjogtörténet eme rövid életű intézménye 1486-ban megszűntetésre került, majd miután 1523 és 1526 között rövid időre újra feléledt, a források tanúsága szerint végleg kiveszett a jogéletből.³⁷

III. A tanúvallatás a 16–18. században

Negyedévenként az alispán köteles volt egy-egy járás lakóinak kihallgatása útján meggyőződni arról, hogy nem történt-e olyan bűncselekmény, ami miatt még nem indult

³⁴ „Auch kain Fraw mag Zeugnus gebn, umb gross, noch umb klail” Pozsony város jogkönyve 37. cz.

³⁵ HAJNIK (1899): i. m. 310–311.

³⁶ HAJNIK (1881) i. m. 29–32.

³⁷ HAJNIK (1899) i. m. 303–306.

eljárás. Ilyenkor az egyházi, fiscusi és földesúri területekre is beléphettek. Az általános inquisitio néven nevezett bejárást az alispán, a járás szolgabírója és két-három esküdt ülnök végezte. Ha tudomásukra jutott egy nyilvánvaló bűntény, az alispán azonnal büntetést szabhatott ki, súlyosabb esetben letartóztathatta vagy a *sedria* elé idéztethette az elkövetőt. Ha a körülmények nem voltak kellően tisztázva, részletes inquisitiot rendeltek el. Ez az intézmény a 18. századig élt a magyar joggyakorlatban.³⁸

Ha akár feljelentés révén, akár más úton az alispán vagy a közgyűlés tudomására jutott egy bűntény, utasíthatták a járás szolgabíráját az ügy kivizsgálására és jelentés tételére. Ezt egyébként a szolgabíró akkor is köteles volt megindítani, ha maga szerzett tudomást a bűncselekményről. Ezt hívták hivatalos inquisitionak. A hivatalos inquisitio útján felvett tanúvallomások eredményéhez képest a vádlott ellenbizonyítással élhetett, amit ún. alperesi inquisitionak vagy contra-inquisitionak neveztek; kérhetett további bizonyítást a tisztí ügyész is (felperesi inquisitio). Ezt a vizsgálatot nem az ítélőbíróság folytatta le, ezért bíróságon kívüli bűnvizsgálatnak is nevezték. Ezek a tanúvallomások bizonyító erővel csak akkor bírtak, ha ezek a személyek a bíróság előtt megjelenve esküvel is megerősítették tanúvallomásukat (*inquisitio authentica*).³⁹

A hivatalos és felperesi tanúvallatást a megye официálisai végezték (az alispán, majd későbbi korokban a szolgabírák, majd idővel az esküdt ülnökök), míg az alperesi tanúvallatást a központi bíróságnál kellett kérelmezni (*mandatum compulsorium*), amit annak hivatalnok (juratus notarius) folytatott le egészen a 18. század végéig. Eleinte még az előzetes kihallgatás is a *sedria* előtt folyt, de emiatt a tanúknak kétszer is a *sedria* elé kellett menniük, így költségkímélés okán igen korán, már a 16. századtól kialakult az a gyakorlat, hogy az előzetes tanúkihallgatást a szolgabíró foganatosította. A szolgabíró a járásszékhelyre idézhette a tanúkat, de ha több tanút is meg kellett hallgatnia, maga ment ki a helyszínre esküdt ülnökével. Hivatalból történt vallatás esetén a szolgabíró, kérelemre történő vallatás esetén a kérelmező határozta meg, ki kell meghallgatni, és mik a megválaszolandó kérdések (*de eo utrum*).⁴⁰

A tanúzásra felhívott köteles volt megjelenni és vallomást tenni. A vallomástétele csak közeli rokonok (atyafiság, sógorság, házasársi viszony) jobbágyi vagy szolgálai függés, illetve gyónási titok miatt tagadhatták meg. Amint arról az 1729. évi 26. tcz. rendelkezett, nem nemes a nemes ügyében csak akkor tanúskodhatott bűnvádi ügyekben, ha „*az igazság másképp nem, mint vagy egyedül nem nemesek, vagy ezek nemesekkel együtt tett tanúskodásával deríthető ki.*”⁴¹ A makacs tanú büntetése 16 márka volt, amelynek fele a bírót, fele a tanúvallatást kérőt illette, azonban már ekkor is napidíj illette meg a tanút, ha nem lakóhelyükön hallgatták ki (Zala megyében 1731-ben 15 dénár naponta, Somogyban 1771-ben 3 garas). A tanúk vallomástétel előtt igazmondására nézve esküt tettek. Ennek szövegét I. Lipót dekretumának melléklete tartalmazta, innen nevezik ezt dekretális eskünek is. A katolikus papok

³⁸ MEZNERICS IVÁN: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*. Budapest: Sárkány-Nyomda Rt., 1933, 51–54.

³⁹ MEZNERICS: i. m. 54–55.

⁴⁰ MEZNERICS: i. m. 55–58.

⁴¹ Corpus Juris Hungarici II. kötet 138.

lelkiismeretük tisztaságára, a terhes nők magzatukra esküdtek. A protestánsok a szentekre való esküvést elhagyhatták. A kérdések felolvasása és az eskü letétele még történhet együtt is, de a tanúkat már ekkor is külön-külön hallgatták ki a felek és képviselőik távollétében. A válaszokat lehetőség szerint szó szerint jegyzőkönyvezték. A jegyzőkönyv nyelve egészen a 19. századig latin volt. Miután a jegyzőkönyv (*litterae inquisitionales*) elkészült, a szolgabíró vagy esküdt ülnöke felolvasta, majd aláírta; csak a 19. századtól kezd elterjedni, hogy a kihallgatott is aláírta a jegyzőkönyvet. Ezt követően a jegyzőkönyv megküldésre került a közgyűlésnek, tisztí ügyésznek vagy kérelmezőnek.⁴²

A kihallgatás kezdetén általános kérdéseket tettek fel a tanú nevét, korát, hitvallását, születését és lakóhelyét, polgári állapotát illetően, illetve azt tudakolandó, hogy nincs-e a terhelttel barátságban vagy ellenségeskedésben, vajon nincs-e a leteendő valamásra valaki által betanítva vagy utasítva. Ezt követően a további kérdések az eset körülményeihez képest változtak, de Szlemenics Pál különösen az alábbiakat látta szükségesnek megemlíteni a tanúhoz intézett kérdések kapcsán: „*Teljesen és kimerítően faggassák ki a tanúkat az elkövetés helyéről, napjáról és órájáról, kezdetéről, folyamataról és kimeneteléről; a használt eszközökről, a tettesről és bűnségeiről, azok szerepéről. A kérdések lehetőleg ne eldöntendőek, sokkal inkább érdeklők legyenek. A kérdések rövidек és világosak legyenek, és csak egy körülményt foglaljanak magukba. A kérdéseket egyenesen, minden kelepcevetés és feleletsugallás nélkül tegyék fel.*”⁴³

A tanúvallomás bizonyítékként csak akkor vehető figyelembe, ha a bíróság előtt megtörtént az *authenticatio*, ehhez pedig valamelyik félnek kérelmet kellett benyújtania, és gondoskodnia a tanú megjelenéséről. Az *authenticatio* során a tanú a sedria előtt letette az esküt, s felolvasott korábbi vallomását helybenhagyta vagy azon módosíthatott. A módosítást feljegyezték a *litterae inquisitionales* is. Ha egy tanú a bíróság előtt nem tudott megjelenni, vagy az egy helyen tartózkodó nagyszámú tanú miatt ez nem volt célszerű, a bíróság *deputatit* küld ki az *authenticatio* végett, de adott esetben a tanúvallatást maga is elvégezhetette. Más megyében lakó tanúk nem idézhetők a sedria elé, az *authenticatit* az alispán megkeresésével az adott megye bírósága fogatosította. A bíróság az *authenticatio* iránti kérelmet el is utasíthatta, ha a meglévő tanúk elégséges bizonyítékul szolgáltak. Kivételesen a nem hitelesített tanúvallomás is figyelembe vehető volt bizonyítékként pl. a tanú időközben bekövetkezett halála esetén. Az *authenticatio* során sem érvényesült a közvetlenség elve, mert ezt rendszerint az ítéldbíróságtól eltérő összetételű bíróság végezte.⁴⁴

A tanúvallomás elfogadhatóságának feltétele: a tanú ne legyen a tanúzásra általában vagy a konkrét ügyre nézve alkalmatlan. A klasszikus tanúvallomás további kelleke, hogy közvetlen tudomáson alapuljon. Hallomásnak legfeljebb a tettetől való hallomás esetén van bizonyító ereje. Legalább két tanú kifogástalan és egybehangzó vallomása a vádlott tagadása ellenére is teljes bizonyító erővel bír. A vádlott elítéléséhez egy tanú nem volt elég, de ártatlanságát akár egy meg nem kifogásolt tanúvallo-

⁴² MEZNERICS: i. m. 58–60.

⁴³ SZLEMENICS PÁL: *Magyar Fenyítő Törvény*. Negyedik kiadás. Ökröss Bálinttól. Pest, 1865, 226.

⁴⁴ MEZNERICS: i. m. 61–62.

mással is bizonyíthatta. Két ellentmondó tanúvallomás lerontotta egymást, így ha a vádat két klasszikus tanú támasztotta alá, és ezzel szemben a védelem is fel tudott mutatni egy tanúvallomást, előbbieknél összességben csak „félbizonyíték” erejük volt. Teljes bizonyító erőt tulajdonítottak a hivatalos tanúk vallomásának is (ilyen lehetett pl. egy szakértő). A tanúvallomással kapcsolatos kifogásokat rendszerint az autentikáció előtt kellett megtenni, de a felek fenntarhatták maguknak a jogot a későbbi kifogások előterjesztésére is.⁴⁵

IV. A tanúvallomás az 1795. évi törvénytervezet szerint

Az 1795-ös tervezet négy bizonyítási módot ismert: a beismerést, a tanúvallomás alapján, a gyanújelek felhasználásával történő bizonyítást, továbbá az okiratokat. A törvénytervezet tanúkkal szemben támasztott követelményeiben visszaköszönnek a Tripartitum, a Corpus Juris dekrétumainak rendelkezései, valamint korábbi szerzők (pl. Kitionich) munkái. Mégis, a tervezet több ponton lényeges változásokat tartalmazott.⁴⁶

Részletesen szabályozta a tanúzási akadályokat. Ennek alapján tanúvallomásra „*már természetől fogva alkalmatlanok azok, akik elméjükben hibbantak, ilyenek: az örültek, a bolondok, a dühöngők, a hagymázos betegek, amikor rajtuk van a bajuk, továbbá a süketek a hallásra és a vakok a látásra vonatkozólag.*”⁴⁷ Mindemellett „*tanúságtételre képtelenek azok is, akiket tételes törvény tilt el.*”⁴⁸ Ilyenek voltak a serdületlenek (bár a bíró a tettes javára mérlegelhetette úgy is, hogy meghallgatja őket), törvény által vagy tettük miatt infámis személyek. „*Hasonlóképpen tanúskodásra alkalmatlanok a hitszegők, ezenkívül azok is, akik a tanúvallomásukban hamisaknak, ingadozóknak, állhatatlanoknak, különbözőképpen vallóknak bizonyultak.*”⁴⁹ Tanúzási akadályként szabályozták a perbeli érdekeltséget is, kivéve ez alól a sértetteket. Nem lehet tanú a bíró. „*Végezetül alkalmatlan a tanúságtételre valamennyi közismerten rosszhírű személy, a pénzzel megvesztegetett vagy felbérelt tanúk, a fenyegetésekkel kényszerítettek, az alárendeltek, s azok is, akik összeesküdtek arra, hogy valaki ellen tanúvallomást tesznek.*”⁵⁰

Azon kérdésekben, amik nem zárták ki a tanúzási képességet, a törvénytervezet a bíró megítélésére bízta, hogy miként fogadja el, „*hogy meghatározhassa: vajon hitelt érdemel-e, s ha igen, milyen mértékben az a tanú, akit ugyan a törvény kifejezetten nem zár ki, de hihetetlen s a ténykörülmenyekkel össze nem függő dolgokat ad elő. Ugyanis a tanúnak nem kell többet elhinni, mint amennyit el lehet neki hinni.*”⁵¹

Nem mentességi okként szabályozta, hanem a vádlott terhére nem engedte a tanúskodást „*szülei a felmenő ágon, gyermekei a lemenő ágon, házastársa, fivérei, sógorai*

⁴⁵ MEZNERICS: i. m. 108–110.

⁴⁶ HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezet.* Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1971, 248., 251.

⁴⁷ IX/13. §

⁴⁸ IX/14. §

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ IX/15. §

*a másodfokig bezárólag, gyámjai, gyámoltjai, gondnokai, gondviseltjei, az após és az anyós a meny és a vő ellen és viszont, de az ügyvédek sem engedhetők tanúságtételre abban a perben, melyben a bevádoltnak védelmet nyújtanak, vagy nyújtottak.*⁵² Már a tanú megesketése előtt meg kell vizsgálni a tanúzási képességet, hogy így szükségtelenül esküt ne tegyen olyan személy, aki egyébként nem hallgatható meg tanúként.

Ahhoz, hogy a tanúvallomás bizonyítékként figyelembe vehető legyen, feltétel volt, hogy „*a tanúk mindegyikét a bíróság által követett hitvallásnak megfelelő eskü letételére kötelezze. Hogy ti. arra a kérdésre, amit kapnak, minden belső fenntartás, ingadozás, félelem, szeretet, gyűlölet, kötelességérzet, tetszés vagy tisztelet mellőzésével és félretételével az igazságot vallják, és semmi olyat nem fognak elhallgatni, amit tudnak.*” Az esküt követően figyelmeztetni kell, „*hogy milyen súlyos bűnt követne el akkor, ha a súlyos büntetőügyben bármit is nem őszintén vallana meg.*”⁵³

A hallomásból származó tanúvallomást a törvénytervezet nem találta elfogadhatónak, mint ahogy a tanú következtetéseit, gyanúját és valószínűségét sem. „*A cselekményt a tanúnak csak látnia kell, a szavakat viszont hallania és egyben látnia is; tehát nemcsak azt kell elmondania vallomásában, hogy mit hallott, hanem a hanghordozást, a gesztusokat, s az alkalmat is, amelynél a kérdéses szavak elhangzottak.*”⁵⁴ Ha a tanú azt vallotta, hogy mástól hallott valamit, fel kell deríteni a szóbeszéd elindítóját, és őt kell tanúként meghallgatni. A törvény a tanúkihallgatás foganatosítását egyenként írta elő. Kifejezetten tiltotta az irányított „nyelvreadó” kérdéseket, a tanú megfélemlítését. Írásban tett vallomásukat fel kellett olvasni, ha valamit módosítani vagy kiegészíteni akar, azt szó szerint kell jegyzőkönyvezni és rávezetni az írásbeli vallomásra. Aki vallomástételi kötelezettségének nem tett eleget, büntetéssel kellett sújtani.

A bizonyítás rendszere a törvényjavaslat szerint is kötött maradt: „*A vádlott elmarasztalásához két, minden kifogáson felül álló tanúra van szükség; ebből következően egyetlen tanú csak fél-bizonyíték erejével ér fel.*”⁵⁵ Egy kifogáson felül álló tanú még akkor sem nyújthat elegendő bizonyítékot, ha több kétes értékű tanú megerősíti, de elegendő lehet, ha a bevádolt vallomása avagy egyéb, teljességgel bebizonyított és meg nem cáfolt gyanújelek járulnak hozzá, amelyek valamennyi körülményt tekintve megegyeznek a tanú vallomásával.

A törvénytervezet eligazítást ad az ellentmondó tanúvallomások feloldására is: „*azok a tanúk, akik valamely ténykörülményről hallgatnak, avagy azt állítják, hogy nem tudnak róla semmit, ezzel még semmiképpen sem szüntetik meg ama vallomások bizonyító erejét, amelyeket ugyanarról a ténykörülményről más tanúk megfelelő módon mondanak el.*” Más a helyzet, „*ha a tanúnak szükségképpen tudnia kellene arról, amiről éppenséggel semmit sem tud*”, mert ilyenkor az ezzel ellentétes egyetlen tanú vallomása elenyészik, míg két tanú vallomásának bizonyító

⁵² IX/17. §

⁵³ IX/18. §

⁵⁴ IX/19. §

⁵⁵ IX/36. §

ereje felére apad. Mindemellett a törvénytervezet az *in dubio pro reo* elvét is megfogalmazta: amikor a vádlott ellen és mellette is egyenlő értékű bizonyítékok állnak „*azt a körülményt kell igaznak elfogadni, amely a bevádolt személy számára kedvezőbb.*”⁵⁶

V. Zárszó

A tanúvallomás mint bizonyíték, hosszú utat járt be, amíg mai formájában elnyerte helyét a büntetőeljárársban. A tanúkkal kapcsolatban számos olyan rendelkezés él tovább a magyar büntetőeljárársi jogban, amelynek gyökerei megtalálhatóak már a középkori jogéletben is. A témát azért éreztem érdemesnek alaposabb vizsgálatra és elemzésre, mert így könnyebben megérthető és magyarázható a tanúbizonyítás lényege. A tanú: a bizonyíték hordozója; kiemelten fontos személy a büntetőeljárársban. A tanúvallomást alapvetően befolyásolja, hogy azt a vallomást a tanú ki előtt teszi, milyen körülmények között, milyen kérdésekre felelve.

A 2011. március 1-jén hatályba lépett törvénymódosítás az eljárások gyorsítása érdekében szélesebb körben biztosít lehetőséget a bíróságnak, hogy a tanúval való találkozás nélkül vegyen fel bizonyítást, ismertesse, felolvassa a tanú nyomozás során tett vallomását. Ez azokban az esetben mindenképpen indokolt is, amikor a tanúk (pl. egy felszámolóbiztos) meglehetősen formális nyilatkozatokat tesznek az ügygel kapcsolatban, a náluk lévő okiratok alapján. Mindazonáltal a másodfokú bíróságok által a fellebbezési eljárás során elvégzett megalapozottsági vizsgálatok pontosabb választ fognak adni arra, hol sérti a bizonyítást a tanúvallomások felolvasása, hol válik az ítélet megalapozottságának kárára az eljárás ilyen módon történő gyorsítása. Azt gondolom, minden olyan jogász, aki rendszeresen megfordul a tárgyalóteremben, tudna példát hozni arra, amikor egy tanú tárgyaláson történt meghallgatása alapjaiban fordította meg az eljárás kimenetelét. A modern büntetőeljárársi jog vívmányait szem előtt tartva – a bizonyítás közvetlensége, a bizonyítékok szabad mérlegelése, a formális helyett az anyagi igazság kiderítése érdekében folytatott bizonyítás –, mindenképpen óvatosságra inti a jogalkalmazókat, hogy a tanú személye mikor és mennyiben lesz mellőzhető a bizonyítási eljárásból. Hosszú utat jártunk be attól, amikor a tanúk még hiteles helyek előtt formális nyilatkozatokat tettek, és vallomásaikkal az ítélobíróság csak írásban találkozott. Véleményem szerint visszalépést jelentene, ha a büntetőeljárársi gyakorlatban a tanúvallomások felolvasása, ismertetése válna általánossá, a tanúk személyes meghallgatása helyett.

⁵⁶ IX/40. §

